

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 001:1
ОНР

АЛЕКСАНДАР ЈОКИЋ
Portland state university
Portland, Oregon

ГДЕ ЈЕ ГРЕШКА ПОСТМОДЕРНИСТИЧКОГ МЕШАЊА У ФИЛОЗОФИЈУ НАУКЕ*

Пародија постмодернистичке критике науке

Професор физике на Њујоршком Универзитету Алан Сокал поштовао је сва правила академске игре када је конструисао свој текст посвећен постмодерној физици и понудио га престижном часопису за културолошке студије *Social Text*. Овај часопис се издаје на Дјук (Duke) Универзитету кога краси плејада стручњака за континенталну филозофију. У свом специјалном издању, двоброју (пролеће/лето 1996) насловљеном „Ратови науке” овај часопис објавио је и Сокалов текст – и то као пуноправни академски чланак.

Сокалов текст „Превазилажење граница: ка трансформативној херменеутици квантне гравитације” заправо представља раздрагану компилацију постмодернистичких бесмислица, накићену обожавалачким цитатима из написа свих помодних аутора – Дерида (Derrida), Лакана (Lacan), Лиотара (Lyotard), Иригарија (Irigaray), члана уређивачког одбора часописа *Social Text* Стенлија

* Текст преузет из књиге „Где се крије грешка - филозофска анализа на свом послу” која ускоро излази из штампе у издању Stylos-a, у оквиру едиције „Пансофија”.

АЛЕКСАНДАР ЈОКИЋ

Ароновица (Stanley Aronovitz) који је цитиран чак четрнаест пута, и уредника специјалног броја Ендру Роса (Andrew Ross) који је цитиран четири пута. Основна теза овог текста, ипак јасно препознатљива кроз жаргонски дим и маглу, јесте да савремена теорија квантне гравитације има великих сличности с постмодернистичким идејама; он завршава свој текст позивајући на развијање „еманципаторске математике”.

Готово истовремено Сокал објављује и други текст под насловом „Физичар експериментише са културолошким студијама”, у још једном високо цењеном академском часопису *Lingua Franca*. У овом чланку Сокал поносно открива да је, намамивши уреднике часописа *Social Text* да одушевљено прихвате и објаве његов први чланак, успешно извео фантастичну обману, која је уједно и научни (социјални) експеримент с далекосежним последицама. А у тексту који је сада пред читаоцем разматраћу управо ове далекосежне последице и настојати да из њих извучем поуке које су релевантне за нашу средину, (за српску филозофију, па и шире, јер су постмодернистичке бесмислице присутне код нас чак и на телевизији и у дневној штампи).

Сокалов први чланак из часописа *Social Text*, иако широко документован и поткрепљен мноштвом дугачких фуснота и огромном библиографијом, тако је конструисан да свако ко макар мало познаје физику може да увиди до које мере је текст глуп и бесмислен. Погледајмо сам текст.

Већ у првом пасусу Сокал подругљиво напада „предуго владајућу догму у западном светоназору, која влада од Просветитељства наовамо”: да постоји спољашњи свет чија су својства независна од било ког људског бића или људског рода у целини; да су ова својства кодирана у „вечитим” законима физике; и да су људска бића у стању да остваре поуздано, мада несавршено и провизорно, сазнање ових закона прилагођавањем „објективне” процедуре и епистемолошке критичности које прописује (такозвана) научна метода.

И као да ово није превише очигледна пародија, одмах у следећем пасусу, другом по реду, без икаквог аргумента, Сокал проглашава да је „физичка `стварност` у крајњој линији друштвена и

језичка конструкција.” Пазите, тврдња се не односи на *теорије* о физичкој реалности, већ на саму стварност.

Током читаваог текста Сокал употребљава научне и математичке појмове на такав начин да се од тога научницима и математичарима само може дизати коса на глави или ипак изазвати њихов грохотан смех. На пример, он тврди да „морфогенетско поље” – бизарна новодобска (New Age) идеја Руперта Селдрејка (Rupert Sheldrake) – представља најсавременију теорију квантне гравитације. За ову тврдњу Сокал у свом тексту из часописа *Lingua Franca* каже да је „чиста измишљотина”, те да је ни сам Селдрејк не заступа. Затим, Сокал хладнокрвно каже да су Лаканове психоаналитичке спекулације потврђене у најсавременијим радовима из квантне теорије поља. Сокал се с правом пита не би ли се и читалац који није научно образован запитао какве везе имају психоанализа и квантна теорија поља; сам Сокалов текст, наравно, не нуди никакав аргумент у том правцу.

У даљем току текста ствари постају још бизарније. Сокал на једном месту тврди да је аксиома једнакости у математичкој теорији скупова на неки начин еквивалентна истоименом појму из феминистичке политичке теорије. Зар је потребно објашњавати да је све што аксиома једнакости тврди то да су два скупа једнака ако и само ако имају исте чланове и зар је могуће не посумњати у тврдњу да аксиома једнакости одражава „деветнаестовековно либерално порекло” теорије скупова?

Чланак је тако написан да би сваки иоле обавештен бруцош, студент математике или физике могао да прозре намештаљку. Угледни „критичари” науке, уредници часописа *Social Text* без потребе да консултују неког експерта за физику или математику, пожурили су да самоуверено уврсте Сокалов текст у свој специјални двоброј посвећен критици науке. Сам Сокал, у тексту из *Lingua Franca*, овако описује свој приступ: Суштина глупости мога чланка, међутим, не лежи у многобројним примерима граматички погрешне употребе језика, већ у неуверљивости централне тезе и „закључивања” понуђеног њој у прилог. У основи, ја износим тврдњу да квантна гравитација која је још увек спекулативна теорија простора и времена реда величине милионског дела билионског билионитог билионског дела центиметра – има дубоке

политичке импликације („прогресивне” наравно). У поткрепљивању ове невероватне позиције ја поступама на следећи начин: Најпре цитирам неку контроверзну филозофску изјаву Хајзенберга или Бора и утврдим (без аргумента) да је квантна физика суштински у складу с „постмодернистичком епистемологијом”. Затим направим папазјанију – Дерида и општа теорија релативитета, Лакан и топологија, Иригари и квантна гравитација – очврснуту непрецизном реториком о „нелинеарности”, „флуксу” и „међуповезаности”. Коначно, пренаглим (опет без аргументације) с тврдњом да је „постмодерна наука” напустила појам објективне стварности. Нигде у свему овоме нема ничег што би личило на ток логичког мишљења. То су само позивање на ауторитет, игре речима, натегнуте аналогije и дрска тврђења. (*Lingua Franca* 6, стр.63)

У закључним параграфима текста Сокал стварно претерује, али и то пролази код уредника. Пошто је одбацио стварност као ограничење науке, Сокал истиче (као и обично без аргумента) како наука, да би била „либерализујућа”, мора да се потчини политичким стратегијама. За крај он оставља примедбу да „ослобађајућа наука не може бити потпуна без дубоког ревидирања канона математике”. Сокал проналази знаке „либерализујуће математике” у „мултимензионалној и нелинеарној логици теорије фази система; али овај приступ још увек носи трагове кризе продукционих односа касног капитализма из којег је потекао”. Затим додаје да ће „теорија катастрофе, са својим нагласком на глаткости/дисконтинуитету и метаморфози/разастирању, без икакве сумње играти важну улогу у будућности математике; али пуно теоријског посла преостаје да се уради пре него што овај приступ може постати конкретна алатка прогресивне политичке праксе”.

Недужни читалац би се могао запитати чему толика пажња једном очигледно бесмисленом тексту који је, ето, промакао уредницима једног престижног часописа. Немају ли људи право да понекад погреше? Афера коју је Сокалов текст покренуо, међутим, сасвим је оправдана јер је тај текст практично неразлучив од мноштва постмодернистичких написа о науци, из реда такозване критике науке. Овај текст указује на ароганцију с којом потпуне незналице дрско „обрађују” науку под маском дубокоум-

ности. Ако су они спремни да сами науку подвргну својој „критици” можете мислити какав је квалитет њихових „критичких” екскурзија у друге области где је бесмислице много теже раскринкати, као што су естетика, књижевна и филмска критика, политичке науке, феминизам, мундиализам и остали „изми”. Да би се уверили да Сокалов текст не представља ништа необично у оквирима Теорије – постмодернистичке књижевне теорије – већ да само изводи логичке крајње логичке консеквенције из ароганције на којој она почива, направимо паузу у опису хронологије ове афере и погледати шта су „критичари” све у стању да кажу о науци са посебним освртом на неке текстове из специјалног издања часописа *Social Text* у коме је штампана и Сокалова пародија.

Постмодерна реторика и научне чињенице

Сокал је био подстакнут да напише своју пародију пошто је прочитао књигу Пола Гроса (Paul Gross) и Нормана Левита (Norman Levitt), *Higher Superstition: The Academic Left and Its Quarrels with Science* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994) која је прилично уздрмала постмодерну у Америци која је тамо нашла своје уточиште на такозваној академској левици. И сам припадник академске левике (чак је својевремено, за време владавине Сандиниста, предавао математику у Никарагви), али ни у каквом сукобу с науком, Сокал је био изазван тврдњама из ове књиге тако да је одмах отишао у библиотеку и задужио дела наведена у библиографији да би их простудирао и сам се уверио да ли су аутори (Gros and Levit) поштено приказали ствари. На своје запрепашћење, Сокал је у свом читању открио још већи број и много горих примера научне неписмености аутора које је проучавао. Учинило му се као досадан задатак да та гледишта понаособ аргументовано одбацује, па је извукао најшашавије цитате најгледнијих аутора и измислио аргумент који све то повезује. Резултат је био један прилично глупав текст, који се међутим, не разликује битно од осталих који се баве „ратовима науке”. Погледајмо.

Ретко који научник се може похвалити да је икада чуо за филозофе Пол де Мана, Жака Дериду или Мишела Фукоа, или пак за неког од њихових следбеника у оквирима књижевне критике, историјске анализе, социјалних студија, познатих под колек-

тивним називом „постмодерна критика”. Ове „школе” – такође означаване новим именима, као што су деконструктивизам, структурализам и социјални конструктивизам – доводе у питање оправданост ауторитативних тврдњи које се тичу значења и значаја чињеница и појмова у природним наукама. Мада таква становишта можда могу имати некаквог смисла (или бар деловати забавно) у доменима књижевне, историјске, или друштвене критике, саввим је сигурно да је крајње неумесно примењивати их на теорије и експерименте у природним наукама.

Као исход напора заједнице експерата, наука тежи да формулише тврдње о стварности које су истините и објективне. Под истином, научници подразумевају тврдње које с временом све тачније кореспондирају обсервацијама природних феномена. Под објективношћу, они подразумевају да су научни ставови очишћени од предрасуда и преференција појединих учесника у научном подухвату.

Насупрот томе, постмодернисти наводе да научна становишта о природи (па и сама стварност, што је посебно апсурдно) нису ништа друго до „друштвене конструкције”. Нити су истинита нити објективна, посто саме чињенице не постоје. Напротив, постмодернисти тврде да је наука релативна и субјективна, производ политичких, културних, друштвених и религијских утицаја, њени производи ни у којој мери нису ниста ваљанији од осталих митских система и нарација.

Савремени постмодернисти често коре научнике да превиђају њихове најновије критичке увиде за које неки тврде да би могли драматично да убрзају развој науке. Неки, попут феминистичке филозофиње Сандре Рардинг (Sandra Rarding), тврде да је потребно да разрадимо нове методолошке процедуре служећи се тачком гледишта мање привилегованих група (*Whose Science, Whose Knowledge?*, Cornell University Press, 1991). У свом есеју „Тврђења истинитости” („Claims of Truth”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 14, 1989), професор политичких наука Мери Елен Хоксворт (Mary Ellen Rawksworth) указује да „чињеница представља оспорљиву компоненту историјски конституисаног реда ствари”. Можда је најоштрији приказ постмодернистичког становишта дала песникиња и професор класичних

језика на McGill Универзитету у Монреалу Ен Карсон (Anne Carson) која у једном телевизијском програму износи мишљење да научници делују под „веселом заблудом да постоји тако нешто као што су чињенице” (R. Selzer, *Chemical and Engineering News* 73, 1995, стр. 52-3).

Погледајмо, дакле, шта то у својој пракси научници занемарују? Погледајмо и зашто научници који су упознати са постмодернистичким списима колега из друштвених наука на њих гледају као на извитоперене карикатуре.

Погледајмо неке примере научних чињеница. Почнимо с основним научним бројкама које су објективна стварност, а не друштвене конструкције, како тврди постмодернистичка теорија. На пример, узмимо брзину светлости: 299, 792, 458 метара у секунди. Научници тврде да је ово „чињеница”. Има ли заиста смисла говорити о некој другој истини о томе да је 299, 792, 458 метара у секунди брзина светлости? У ком смислу је то „весела заблуда” или пак фиктивни, субјективни елемент у оспорљивом устројству света? Нумеричку вредност брзине светлости одредили су сада већ умрли и неки живи научници који су сви белци и мушкарци из Европе и Америке. Који би од девет бројки доживео измену да се брзини светлости пришло из перспективе Америчких Индијанаца, црнаца, Аустралијских Абуридицина или геокултуролошких групација са Пацифицког острвља?

Међутим, погледајмо да нису можда појмови, апстракције или теорије модерне науке ти који би извукли неку корист околу би били формулисани или изражени из перспективе пеппривилегованих група. Постмодернистичка реторика истиче да је садржина сваке науке друштвена. Као што Рардинг у својој књизи тврди, „друштвене науке могу да пруже најбољи модел за сваку врсту научног истраживања, укључујући и физику... 'Физика' је лош модел за физику”.

Испитајмо, стога, овај друштвено-конструктивни увид на једном примеру из физике: Ајнштајновој теорији релативитета. Нема никакве сумње да је Ајнштајн био „друштена конструкција”. Свако људско биће постаје једна таква конструкција од момента зачећа када у зиду материце почне да прима хемијске сигнале из мајчине васкуларне мреже. Међутим, у ком смислу су

Ајнштајново класно и расно порекло и мушки пол учествовали у стварању теорије релативитета? У ком смислу би друштвене науке пружиле најбољи модел научног испитивања теорије релативитета? Ово је још увек веома жива област у теоријској физици, па стога постоји обиље прилика да стручњаци из друштвених наука демонстрирају - на научним основама - да најкритичнија од друштвених наука пружа најбоље моделе за целокупно научно истраживање. Ето прилике да се неко из друштвених наука, на пример Хардинг, употребљавајући критичку, свеобухватно контекстуалну анализу из друштвених наука упусти у извођење $E = mc^2$ као *интринсичне* особине природе – из релативистичке теорије.

Читаоцу кога већ почиње да замара овај опис постмодернистичких „идеја” о науци, предлагем да пређе на следећи одељак, а ја ћу се у међувремену позабавити приказом само два изабрана текста из специјалног издања часописа *Social Text* у коме је изашао и Сокалов чланак. Циљ ми је да покажем да Сокалов текст ни у чему не заостаје када је реч о постмодернистичком потурању реторике уместо расуђивања и позивања на емоције уместо логичког извођења, а да ни у ком смислу не предњачи када је реч о изрицању бесмислица о науци.

Ендру Рос, уредник специјалног броја, у свом уводу не крије да је на страни оних који теже да „разоткрију расистичке и интересима мушког пола прилагођене претпоставке уграђене у Англо-америчку научну методу” и настоје да „остваре нове научне методе укорене у потребама заједница које воде рачуна о социјалним интересима, методе које не би укључивале само интересе руководећих пословних елита, владе и војске”. Да је Рос написао „научне институције” уместо „научна метода” можда би и имао смислен политички програм вредан помена.

Можда је Рос просто побркао термине. Да ли он то заиста критикује научну методу? Како би он да је мења?

Неоправдано приписивање експертисе научнику који, на пример, познаје хемијске материјале, а не и раднику или сељаку који барата таквим материјалима, представља злоупотребу моћи којој се не можемо одупрети простим указивањем на друштвено конструисану природу научноковог знања. Њиме можемо помоћи

да се оно демистификује, али се поврх тога морамо борити и за методолошку реформу, за то да се у истраживачке процесе од почетка укључи локално искуство потрошача и тако обезбеди да се тај процес уобличава у мањој мери интересима произвођача, а у већој мери потребама заједница које могу бити погођене датим производима.

Није тешко уверити да постоји озбиљна опасност да тешке последице погоде радни народ услед схватања попут Росовог. На пример, недавно после потписивања Северно-америчког пакта о слободној трговини (НАФТА) откривено је да су Мексички произвођачи порцуланских посуда, укључујући и децу, изложени високим дозама олова због врсте алатки за глачање које користе. Чак су и људи који употребљавају њихове керамичке посуде изложени ризику. Сами радници не верују да постоји било каква опасност по њих и њихову децу. Међутим, ефекти олова не зависе од тога ко у шта верује. Олово стварно постоји а и последице претеране изложености су стварне. Тек одскора мексичка влада је увела безоловне алатке за глачање. Није извесно да ли ће грнчари заменити своје алатке, али ће их на то вероватно натерати ограничења увоза њихове робе у Сједињене Државе. Грнчари верују да је у питању америчка завера. Овде имамо веома тежак проблем на тремеџи науке, економије и поноса једне културе. Ово је тип проблема на коме би стручњаци из природних и друштвених наука требали заједно да раде. Међутим, Росов приступ нападања на научну методу, поред тога што заправо брка ствари (проблем могу бити научне институције које одређују начине примене научног знања, а не научна метода), отежава решавање оваквих проблема.

У свом прилогу, неизбежна Сандра Хардинг расправља о интердисциплинарном карактеру проучавања човекове околине. С њом се свако може сложити да је остваривање нужне координације заиста тешко и да захтева превазилажење и интелектуалних и административних баријера. Међутим, она се не залаже просто за боље управљање науком. Она сматра да услед тога што се различите културе укрштају у баратању природом на веома разнолике начине, треба омогућити да ове различите културе развију своје разнородне науке. Тако сазнајемо да би мушкарци и

жене, када би им било дозвољено, развили мушке и женске науке. А ове науке не допуштају интеграцију. „Различита питања производе различите одговоре који садрже посебне, често сукобљене, представе природе, и наравно представе о науци, а представе које су у сукобу не уклапају се попут делова слагалице”, пише Хардинг.

Постмодемисти имају тенденцију да гледају на свет као на колаж слика и верују да је употреба разума у покушају стварања јединствене слике света пројекат коме понестаје снаге, у овом постмодерном добу. Некоме може изгледати забавна па и поетски шармантна мозаичка слика света, коју нам нуде постмодернисти *a là* Хардинг, али да је враг однео шалу видећемо у одељку 4. где на примеру Индије описујем трагично заглупљујућу моћ постмодемистичких идеала (поготову идеје да свако треба да развија своју, са другим несамерљиву науку).

Одговор и реакција на Сокалов експеримент

У чему се састојао Сокалов експеримент? Он га сам у часопису *Lingua Franca* овако одредује. „Хоће ли водећи часопис културолошких студија објавити чланак препун глупости уколико (а) звучи добро и (б) изриче похвале идеолошким предрасудама уредника?”

Нажалост, Сокалов текст, препун глупости, одушевљено је прихваћен! И сада настаје ситуација, односно скандал, на који се морало одговорити. И овом приликом извикани академски левичари чине грешку и све се више заглибљују у своје постмодернистичко блато. Да су одмах рекли „Ето, заглибили смо” и онда приступили детаљном и јавном преиспитивању свега онога што је условило да се један текст попут Сокаловог прихвати за објављивање у њиховом водећем часопису, можда би тиме доказали писменој Америци (а и шире) да је оно што о себи сами кажу и мисле у ствари истина: да немају премца када је у питању критичко преиспитивање институција (коме, ето, ни наука није могла одолети). Уместо да се деконструишу и поново склопе у једну јачу целину, они су кренули с увредама у покушају да дискусију пренесу на подручје морала. Међу првима се јавио професор Стенли Фиш (Stanley Fish) директор Дуке Университу Пресс, чији је један од

драгуља управо часопис *Social Text*, дугачким написом у високо-тиражним дневним новинама *New York Times*, јавно осуђујући професора Сокала. Ту он тврди да је Сокал „вешто упаковао своју обману да не би била откривена осим од стране некога ко би од почетка имао дубок и рђав став сумњичавости”. Али, управо смо видели, у претходном одељку, да би и бруцош, студент математике или физике могао да препозна неозбиљни карактер Сокаловог текста. Претпоставимо ипак да је Фиш у праву, да је превара добро камуфлирана. Да ли из тога следи, као што он каже, да Сокалов поступак „даље круни поверење на коме се базира наука?” Сасвим сигурно да не следи. Штавише, Сокал је уредницима часописа *Social Text* понудио прилику да докажу своју интелектуалну оштрину. Сокала су на сличан начин осудили и други постмодернисти. Управо је њихов поступак моралног осуђивања Сокала зато што су они сами пали на испиту, морално сумњив. Али, о моралним аспектима овог социјалног експеримента више ћемо рећи нешто касније.

Из одговора уредника специјалног броја часописа *Social Text* издвајам следећих пет признања која лепо дочаравају развођеност стандарда процењивања стручне вредности постмодернистичких радова:

1. *Уредници нису разумели идеје које су објавили.* (Брус Робинс (Bruce Robbins), један од коаутора уредничког одговора заједно с Росом, говори о свом „научном незнању” и признаје да су физичке теорије из Сокаловог текста за њих биле шпанска села, као што би то било и за сваког другог пошто су намерно биле замотане у неразумљив језик Скаловог завитлавања.)

2. *Уредници нису имали поштовање према ономе што су објавили.* („У први мах, Сокалов самостално приложен чланак учинио нам се мало луцкаст... Његове авантуре у постмодерне пределе нису биле наша шоља чаја”, пише Робинс образлажући одлуку уредништва да објаве Сокалов текст.)

3. *Ипак су текст објавили из политичких разлога.* (Робинс говори о „ентузијазму поводом новог политичког савезника”. „Мислили смо да се у тексту образлаже тврдња да правилно схваћена квантна физика одражава постмодерну филозофију.” Пазите

шта ово значи: да је оно сто одражава перспективу уредника *добро зато што одражава* ту перспективу.)

4. *Подсмевали су се аутору због његових „луцкастих” идеја.* („Не дешава се сваки дан да добијемо збијен филозофски трактат од професионалног физичара. Не познајући аутора и његове радове, расправљали смо о његовим намерама и закључили да је чланак искрен покушај професионалног научника да придобије неку врсту потврде од стране постмодерне филозофије за збивања у његовој струци”, пишу Робинс и Рос. Дакле, важна је искреност; разум и разумљивост, никако.)

5. Одустали су од покушаја да побољшају садржај текста када је аутор коме су се подсмевали одбио било какве измене, чиме су довели у питање своје подсмеваче. (Пошто смо потврдили заинтересованост за Сокалов чланак, захтевали смо да чланак ревидира. Затражили смо од њега (а) да избаци добар део филозофских спекулација (б) да избаци већи део напомена. Сокал се опирао било каквој ревизији...” И шта су они урадили – објавили су текст.)

На основу приложеног мислим да слободно можемо формулисати постмодернистичку грешку у облику следећег диктума: прихвати све (и свашта) што (а) добро звучи и (б) уклапа се у твоју идеологију.

У следећем одељку позабавићемо се с озбиљним последицама постмодернистичке грешке, а сада ћемо размотрити етичку страну Сокаловог експеримента. По сопственом признању аутор не верује у своје аргументе, штавише, изричито их оцењује као глупаве. „Али какве то има везе”, пита се Сокал, „ако су ти аргументи за уреднике часописа *Social Text* били уверљиви, зашто би се узбуђивали око чињенице да мени нису уверљиви?” Оно што њих узнемирава је, наравно, нешто што далеко превазилази њихову личну постиђеност што су јавно исмејани: успешност Сокалове сатире доводи у питање интелектуалне стандарде читавог поља њиховог рада. И ту је право морално питање: ако су ти стандарди заиста испод сваке критике, не постоји ли дужност да се та чињеница обзнани? На први поглед свака обмана је за моралну осуду. Али, продавање рога за свећу је за сваку осуду, не само моралну. Можда би требало да будемо морално резервисани пре-

ма Сокаловој превари, али му свакако морамо бити захвални што је детињастим потезом открио да је цар го голцат. Али као да то већ нисмо знали? И ту је још једно морално релевантно место: ако смо знали зашто смо ћутали? Доценти и постдипломци на многим Америчким и Европским универзитетима сасвим сигурно знају да је оно што постмодернисти причају чиста глупост, али су ћутали бојећи се да би јавним оглашавањем могли да угрозе своје академске каријере. Поштени људи напосто напусте читаву област, остављајући је онима којима обмана не смета или је пак не разазнају. Тешко је рећи шта је ту рђавије.

Не желим да тврдим да постоји дужност да се свака глупост исмеје, што је пут који је Сокал изабрао када је реч о постмодернистичкој критици науке, нити пак желим да тврдим да постоји дужност да се на неки прихватљивији начин глупост обзнани. Међутим, ствари можда стоје другачије када је у питању глупост која директно изазива озбиљно штетне последице. Дакле, какве би могле бити штете од постмодернистичких писанија?

Постмодерна као разорна моћ заглупљивања: пример Индије

Већ смо понешто видели од настојања савремених левичарских теоретичара да оправдају свој интерпретативни обрт у прилог такозваном *епистемолошком егалитаризму*, потреби да се хитно трансформишу опресивне друштвене структуре и културне вредности у друштвима ван Запада. На путу те трансформације, између осталог, стоји и Западна научна метода. Да се са оваквим идејама није шалити може се видети из политичког живота Индије. Недавни тријумфални излазак на политичку и културну сцену религијске деснице у Индији, Бхаратуиа Џаната партије (скраћено BJP), требало би да уздрма све интелектуалце на Западу који рационалност "западне" науке сматрају једним од извора империјализма и расизма. Оно што следи је кратак избор из описа драматичних промена до којих је у Индији дошло под утицајем оваквих идеја, описа који даје аутор Мира Нанда у недавном броју часописа *Dissent*.

Хинду националисти су приметили захтеве за „деколонијацијом” науке и одговорили су агресивном кампањом у прилог

„хинду начина живота”, који они приказују као регионално уграђену алтернативу страном и колонизирајућој Западној науци. Два примера десничарске „хиндуизације” науке – замена алгебре Ведичком математиком у државним основним школама и ширење такозване Васту Сасра (старе индијске науке о материјалима) – у потпуности одговарају моделу деколонизујуће науке какву заговарају леви теоретичари: обе ове „науке” се супротстављају „европоцентричном” начину сазнавања; обе представљају „уврежена знања” не-Западних народа. Сад се морамо запитати у светлу победе ВЈП да ли је то корак напред или уназад за жене, мањине и све очајно сиромашне људе у ван-Западним друштвима?

У Индији је на делу транснационално удруживање центрирано око идеје да рационалност модерне науке има у себи уписане про-западне и империјалистичке друштвено-културне вредности и да их зато треба сматрати непријатељски настројеним према интересима ван-Западних народа. Овај нови савез здружује најавангардније мислиоце с америчких и француских универзитета и неопопулисте, културно-националисте, „постколонијалне” интелектуалце трећег света.

Читав сплет идеја које постмодернисти користе да би деконструисали наводно европоцентричне претпоставке модерне науке редовно се појављују с великом учесталошћу у дискурсу Хинду фундаменталиста. Хинду десница је прогласила 21. век за „Хинду век” на теоријским основама које су самохвалисаво позитивно оценили постмодернистички критичари науке. Ово је довело до тога да Хинду десница глорификује све што су Западне силе одбациле. Дакле, алатке које деконструишу такође и конструишу, али шта?

Чинећи сацтину и рационалност науке епифеноменом ширих културних и друштвених структура постиже се одређена перспектива која можда и може имати неке позитивне сврхе. Али када је наука спојена с културом на конструктивистички начин, то такође отвара врата за такозване „етно-науке” – „хинду науку”, „исламску науку”, „науку жена Трећег света” – где је научна рационалност подређена „формама живота” различитих друштава. Када се дозволи да постојеће друштвене вредности одређују ваљаност знања, знање губи сваку моћ критичног процењивања

ових често опресивних вредности. То доводи до контра ефекта ојачавања конзервативних друштвених снага. Ако је сама логика модерних наука само културни израз Западне „воље за моћ” у том случају су Хинду националисти сасвим у праву када сматрају својом патриотском дужношћу да се одупру модерној науци.

Не треба извести закључак да постмодернистички критичари науке свесно раде за ствар конзервативне Хинду деснице. Ја верујем да су то људи добрих намера мотивисани дубоко егалитаристичким, радикално демократским и чврсто антирасистичким осећањима. Међутим, овде се не ради о њиховој личној политици и добрим намерама. У питању су ненамераване последице њихових теорија по животе непознаника из даљине. Постмодернисти с академске левице се морају запитати: како то да је клерикална десница у Индији у стању да у службу својих циљева стави њихов појмовни апарат и резултате њиховог интелектуалног рада?

Какве ли ироније – идеје развијене на авангардној академској левици од стране помодних (и постмодерних) мислилаца у служби су радикалне деснице у далекој земљи! Али, нажалост, цену плаћају управо они у чије име су ови теоријски резултати понуђени: жене, мањине и очајно сиромашне групе. Експлицитно наводећи интерес за „буђењем националног поноса” код ученика, влада државе Утар Прадеш, после победе ВЈП, наредила је да се замене уџбеници из математике. Стандардна алгебра и рачун замењени су са шеснаест Санскритских песама за које је аутор Јагадгуру Свами Сри Бхарати Кришна Тираци Махарац, врховни Пури свештеник, прогласио да имају Веде порекло. (За то време, наравно, деца богаташа по градовима иду у приватне школе где се учи по другом, боље познатом програму.)

Проблем с увођењем урођеничког и старог знања није у томе што је урођеничко и старо: понекад то понуди тако потребни другачији угао гледања који може допринети решењу неких модерних проблема. Проблем је у томе што такозвана Веде математика нуди ученицима само оруђа за рачунање уместо алгебарских једначина чија су ова оруђа појединачни случајеви. У име националног поноса, ученицима се ускраћују помоћна средства која су од суштинског значаја за решавање математичких проблема с ко-

јима ће се сусрести у стварном свету као научници или инжењери. И, гле, још једног парадокса, у доба када одељења за математику и физику на америчким универзитетима врве од Индуса који су очигледно талентовани за математику, нове генерације код куће заглупљују „етно-математиком” уз помоћ неозбиљног постмодернистичког појмовног апарата!

Шта да се ради?

Многе глупости пролазе незапажено. Нема се времена да се на све реагује. То је тужна чињеница свакодневног живота. И с тим се морамо помирити. Али не морамо се мирити с последицама глупости које нас директно погађају. Сокал није могао да се помири с трапавим процесом закључивања чија ароганција, поткована незнањем и неразумевањем, с неподношљивом лакоћом изриче најгоре глупости о науци. Пирмера има много: Жил Делез и Феликс Гитари о теорији хаоса, Жак Лакан о диференцијалној топологији, Жан-Франсоа Лиотар о космологији, Мишел Сер о нелинеарном времену, Бруно Латур и његова семиотичка анализа теорије релативитета коју аутор назива „социологијом делегирања”. А зашто баш то име? Латур је открио да у једној популарној Ајнштајновој књижици о релативитету има пуно ситуација у којима он делегира једног посматрача да стоји на платформи и врши одређена мерења, а другог посматрача делегира да стоји у возу и тако врши нека друга мерења; и наравно, резултати неће одговарати Лоренцовим трансформацијама, осим ако посматрачи не чине оно што им је речено! (Ово није шала, нека читалац провери Бруно Латоур, „A Relativistic Account of Einstein's Relativity”, *Social Studies of Science*, 18, 1988, где има и горих ствари.) Не желим да тврдим да су извори постмодернистичких глупости само у Француској (мада су они тамо врло богати), зато што сам у одељку 2. помињао само Американце, а све њих скупа у изобиљу цитира сам Сокал.

Ако Сокалова афера показује да је „постмодерна” велика фабрика глупости, а прича о Индији да су те глупости и потенцијално веома штетне и опасне, природно се намеће питање: шта да се ради?

Сами научници и аналитички филозофи науке потпуно игноришу постмодерничтичке тираде о науци, док се њима одушевљавају на катедрама за књижевност. За то време, на полицама књижара, све су дебљи редови књига са zgodним пасусима које би Сокал могао цитирати. Што је најгоре, те књиге се читају (или се можда само купују). И код нас се књиге поменутих постмодернистичких аутора силно преводе и по дневним новинама описују као нова јеванђеља, уз обиље новонаученог бесмисленог жаргона. Код нас је то тим опасније што се књиге другачијег садржаја никако или слабо преводе. То води у ситуацију заглупљивања, попут оне у Индији. Када се у америчкој књижари појаве гомиле књига Дериде, Делеза и Лиотара, то није опасно јер су одмах ту поред и књиге Патнама, Лаудана, Куна и многих других сличне вредности. Када се томе дода да су америчке библиотеке препуне свакојаким књигама, за постмодернистичко заглупљивање се може рећи да је успешно амортизовано. Код нас то најжалост, није случај и опасности су реалне.

Да ли то значи да треба забранити превођење ових аутора? Да ли се ја то залажем за некакву цензуру? Нипошто, нека слободно предузетништво цвета. Немам ништа против. Али би било добро и пожељно да из образовних разлога они који нешто знају о науци (узимам то као пример јер је то моја тема у овом тексту), дакле научници и аналитички филозофи науке, повремено скрену пажњу да је то чиме се поједини наши постмодернисти по новинама (често и под псеудонимом) одушевљавају покушавајући да опонашају бесмислице својих узора, заправо чиста глупост. Надам се да ће управо у такве просветитељске сврхе послужити и овај текст о афери Сокал.

Шта нам Сокалов експеримент казује? Поперовским језиком речено, овај експеримент оповргава одређени резултат, постмодернистичку причу о науци. Међутим, постмодернистичка прича о науци није само прича, већ и идеологија, а идеологију није лако оповргнути јер она ни нема претензију на истинитост већ на што већу експанзију и присутност. Погледајмо то на једном другом примеру: примеру идеологије људских права. У једном предавању недавно сам дефинисао идеологију људских права као Тројанског коња америчког неоимперијализма у ово доба

стварања новог светског поретка. Да ли то значи да ја тврдим да нема људских права? Како је то могуће кад сви верују у људска права? Питајте само разне невладине организације у београдским круговима које на овом појму граде свој приход (а при том су неки од њих постмодернисти). Наравно да постоји неко језгро права које сви имамо, али нема потребе да се називају „људским правима” – довољно је говорити о моралним правима – нити је потребно (бар не у нашој средини – друго је Америка) да се од тог појма прави нека идеологија. То је чак опасно, на исти онај начин на који смо видели да је опасна постмодернистичка идеологија о стварању еманципаторске научне методе: страдају жене, мањине и очајно сиромашни људи Трећег света.

За оне који у то не верују, може се навести уверљив пример. Сетимо се Бечке конференције 1993. под окриљем Уједињених нација посвећене Људским правима на којој је требало да буде потписана и конвенција о људским правима. Шта је био основни задатак америчке делегације? Да у конвенцију о људским правима угурају и право на развој. Зар то не звучи лепо, да све земље добију право да се економски развијају. Али, када се мало пажљивије погледа, то право на развој је заправо право на „одржив степен” развоја, и било је уперено против неких азијских земаља које су имале двоцифрену стопу годишњег развоја, за који је америчка делегација проценила да није одржив. Другим речима, убацивањем права на развој у конвенцију о људским правима неке земље би добиле право да успоре свој развој. То је заиста пожељно људско право, зар не? У овакву ситуацију не бисмо могли доћи када бисмо говорили само о моралним правима.

Али где је ту поука и веза с постмодернистичком критиком науке? Поука је јасна: треба се чувати постмодернистичке грешке. Не треба прихватати ствари само зато што лепо звуче и уклапају се у проширену идеологију. А веза? Па, не бих се зачудио да су обе идеологије закуване у истој кухињи, са сличним циљем.